

(*Tahlil-Metin*) (haz. Mahmut Ak, doktora tezi, 1997), *İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü*, II, vr. 31'; *Polonyalı Simeon'un Seyahatnâmesi: 1608-1619* (trc. H. D. Andreasyan), İstanbul 1964, s. 22; Kâtib Çelebi, *Cihannümâ*, s. 662; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, II, 60-69; J. B. Tavernier, *Les six voyages de Turquie et de Perse* (ed. S. Yerassimos), Paris 1981, I, 45-46; A. de la Motraye, *Voyages en Europe, Asie et Afrique*, La Haye 1727, I, 282-283, 288-289; Ch. Texier, *Küçük Asya* (trc. Ali Suad), İstanbul 1339, I, 89-130; Naîmâ, *Târih*, III, 188; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyiât* (nşr. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, s. 720; Şem'dânîzâde, *Mürî't-tevârih* (Aktepe), I, 161; II/A, s. 86; Ahmed Rifat, *Lugat-ı Târihiyye ve Coğrafiyye*, İstanbul 1299, I, 139-140; Lutfi, *Târih*, IX, 36; XII, 92-93; XIV, 47; Cuinet, IV, 355-367; R. Lupeanu, *Beschreibung der Reisen*, Königsberg 1930, II, 109-117; Avram Galante, *Histoire des juifs de Turquie*, İstanbul, ts., IV, 225-228; Rifat Yüce, *Kocaeli Tarih ve Rehberi*, İzmit 1945; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, s. 193, 198; IV/1, s. 476-477; Nezih Fıratlı, *İzmit: Tarihi ve Eski Eserleri Rehberi*, İstanbul 1959; Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı İlan Siyasî Münasebetleri: 1578-1590*, İstanbul 1962, s. 45; Ömer Lütfi Barkan, *Süleymaniye Camii ve İmaretî İnşaatı: 1550-1557*, Ankara 1972, I, 126, 352, 387; İbrahim Kafesoğlu, *Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah*, İstanbul 1973, s. 55, 57-58; Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kağası: Celâli İsyancıları*, Ankara 1975, s. 71, 131, 189, 424; Van der Vin, *Travellers to Greece and Constantinople*, İstanbul 1980, s. 298-299; Avni Öztüre, *Nicomedia Yöresindeki Yeni Bulgularla İzmit Tarihi*, İstanbul 1981; G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi* (trc. Fikret İşıltan), Ankara 1986, s. 40, 41, 362, 402, 467; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, I, 53, 60, 100, 140; Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri I*, İstanbul 1990, s. 198, 230; Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara 1991, s. 202, 286, 301-302, 350; İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmiriye*, Ankara 1992, s. 19-20; S. Yerassimos, *Konstantiniye ve Ayasofya Efsaneleri* (trc. Şirin Tekeli), İstanbul 1993, s. 64-67, 98; Ahmet Güneş, *Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyıl Başlarından XVII. Yüzyıl Başlarına Kadar Kocaeli Sancağı* (doktora tezi, 1994), *AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü*; N. N. Ambraseys - C. F. Finkel, *The Seismicity of Turkey and Adjacent Areas, A Historical Review: 1500-1800*, İstanbul 1995, s. 41, 51, 104-105, 129, 136-137, 143; Işın Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, Ankara 1996, s. 11-12, 35; Clive Foss, *Nicomedia*, Ankara 1996; Donald M. Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları: 1261-1453* (trc. Bilge Umar), İstanbul 1999, s. 120, 137, 181; Fatma Ürekli, *İstanbul'da 1894 Depremi*, İstanbul 2000, s. 48, 114; Ahmed Refik, "Fatih Zamanında Kocaeli", *TTEM*, sy. 78 (1340), s. 25-36; Ekrem Kâmil, "Gazzî-Mekkî Seyahatnâmesi", *Tarih Semineri Dergisi*, I/2, İstanbul 1937, s. 45-47; C. F. Finkel - A. Barka, "The Sakarya River-Lake Sapanca-İzmit Bay Canal Project", *Istanbul Mitteilungen*, sy. 47, İstanbul 1997, s. 429-442; Kâmûsü'l-â'lâm, II, 847-849; Besim Darkot, "İzmit", *İA*, V/2, s. 1251-1256.

İDRİS BOSTAN

Bugünkü İzmit. 1921'de Yunan işgali sırasında yer yer tahribata uğrayan İzmit Cumhuriyet döneminde giderek kalkınmaya başlamış, Cumhuriyet'in ilânından önce Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetince İzmit'e mutasarrıf olarak tayin edilen Sadeddin Bey'in gayretleriyle şehrin imar planı hazırlanmıştır. Plan gereği rıhtımdan demiryoluna çıkan bir cadde açılmış, Yunanlılar'ın şehri terkederken yaktıkları Hanlarıçevi mevkii yeniden düzenlenmiş ve batı-doğu istikametindeki caddelerden biri olan İstiklâl caddesi de bu dönemde (1922) ortaya çıkmıştır.

Cumhuriyet'in ilânından sonra müstakmil mutasarrıflıkların vilâyet haline getirilmesi üzerine İzmit de bir vilâyet merkezi oldu. 1927 nüfus sayımında şehrin nüfusu 15.000'i biraz geçiyordu (15.200). 1950'li yıllara kadar 30.000 dolaylarında kalan nüfus (1940'ta 29.100, 1945'te 28.400) 1950'den itibaren hızla artmaya başladı (1950'de 36.000, 1955'te 55.500, 1960'ta 73.500) ve 1970 sayımında ilk defa 100.000'i aştı (123.000). 1927'den 1970'e kadar geçen sürede şehir nüfusunun sekiz katına çıkması İzmit ve çevresindeki sanayi faaliyetlerinin aynı hızdaki gelişmesiyle ilgilidir.

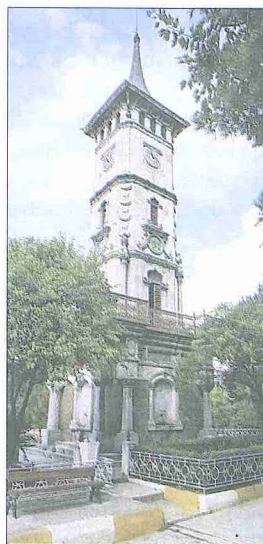
Günümüzde İzmit şehri İzmit körfezi kıyısındaki düzlükle gerideki yamaçlar üzerinde yayılır. Şehrin iskân alanı, deniz kıyısını izleyen İstanbul-Ankara yolunun (E-5) hemen kuzeyinden başlayarak yamaçlarda 220 m. yüksekliklere kadar çıkar (Veli Ahmet mahallesinde). İskân yamaçlar üzerinde yayıldığı gibi doğudan batıya doğru sıralanan tepeleri birbirinden ayıran dere vadilerinin içine doğru

da sokulur. Bu vadilerde genellikle gecekondu yayılmaktadır.

Şehrin en canlı kısmını birbirine paralel olarak uzanan dört cadde meydana getirir. Bunlardan birincisi kıyıyı izleyen İstanbul-Ankara yoludur. Buna az çok paralel uzanan cadde, ortasından, 2000 yılının sonlarına gelinceye kadar demiryolunun geçtiği ve iki tarafında İzmit'in başlıca mağazalarıyla bankaların sıralandığı caddedir (çarşının içinden demiryolunun geçmesi Türkiye'nin başka hiçbir şehrinde görülmemiş ve İzmit'in âdeta simgesi haline gelmiş bir özelliği idi; fakat 2000 yılı sonunda demiryolu buradan kaldırılarak sahildeki yoldan geçirilmiştir). Bu eski demiryolu caddesinin kuzeyinde de İstiklâl caddesi uzanır. Bununla eski demiryolu caddesini birleştiren sokaklar şehrin kesif iş alanlarıdır. Daha kuzeyde yine adı geçen caddelere paralel olarak uzanan dördüncü bir cadde olan İstanbul caddesi daha ziyade okulların toplandığı bir yerdir. Doğu-batı doğrultulu bu dört ana eksenden kuzeye doğru yönelen sokaklar çok yerde dik yokuşlar, bazıları da merdivenli sokaklar halindedir. Şehirdeki eğim şartları, yokuşlu veya merdivenli olması gibi sadece sokakların şekline değil genişliğine de etki etmektedir. Şehrin düzlükte olan kesimlerinde genişliği 30 metreyi bulan (Rıhtım caddesi) ve 20 metreyi aşan (eski demiryolunun geçtiği cadde) caddeler olduğu gibi eğimin fazlaştığı kesimlerde eni 3-5 metreye kadar inen sokaklara da rastlanır.

İzmit şehri, son otuz kırk yıl içinde çevreye doğru çok fazla genişleyerek o yıllara kadar işgal ettiği alanın iki katını da aşan bir sahaya yayılmıştır. Bu durum, plansız yerleşmeler (gecekondu) kadar blok ve çok katlı inşaatlarla planlı yerleşmeler şeklinde de olmuştur. Yeni ilâve edilen kısımlar şehrin alanını doğruya doğru genişletirken batıdaki Derince ve Tütünciftlik gibi eskiden ayrı olan yerleşmeleri de aradaki boşlukları doldurmak suretiyle şehrin ana kütleleriyle birleştirmiştir. Önemli bir sanayi merkezi olan, Kocaeli Üniversitesi'nin kurulmasıyla bir kültür merkezi olma niteliğini de kazanan İzmit'in 1985 yılında 200.000'i geçmiş bulunan (233.000) nüfusu 1990'da 250.000'i aştı (256.882). 1997 yılında yapılan genel nüfus tesbitinde ise şehirde 198.200 nüfus sayıldı.

17 Ağustos 1999 tarihinde meydana gelen büyük deprem Adapazarı, Yalova ve Gölcük kadar olmasa da İzmit'te de yıkı-

İzmit
Saat
Kulesi

ma yol açmış, fakat bu durum şehrin ana yerleşim yerini değiştirecek boyuta ulaşmamıştır. En fazla tahribat korföz kıyısına yakın düz kıyılarda olmuş, bu arada Yeni Cuma (Pertevpaşa) Camii'nin minaresiyle Fevziye (Mehmed Bey) Camii'nin çatısı hasar görmüştür. Yamaçlardaki mahalleler ise depremden daha az etkilenmiştir.

İzmit'in merkez olduğu Kocaeli ili, Cumhuriyet'in başlarında 8436 km² genişliğinde iken 1954 yılında doğu kesiminin ayrılıp Sakarya adıyla kurulan yeni bir ille bağlanmasıyla 3612 km²'lik küçük bir il haline gelmiştir. Merkez (İzmit), Gebze, Gölcük, Kandıra, Karamürsel ve Körfez adlı altı ilçeye ayrılmış olan Kocaeli ilinin sınırları içinde 1997 yılında 1.177.379 nüfus yaşıyordu ve km²'ye 326 kişi düşüyordu. Diyanet İşleri Başkanlığı'na ait 2000 yılı istatistiklerine göre İzmit'teki cami sayısı 101'dir. İzmit'in merkez olduğu Kocaeli ilinde ise il ve ilçe merkezlerinde 300, kasaba ve köylerde 696 olmak üzere toplam 996 cami bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Rifat Yüce, *Kocaeli Tarih ve Rehberi*, İzmit 1945, s. 308-316; Nezih Fıratlı, *İzmit: Tarihi ve Eski Eserleri Rehberi*, İstanbul 1959; Besim Darkot – Metin Tuncel, *Marmara Bölgesi Coğrafyası*, İstanbul 1981, s. 99, 118-119; Metin Tuncel, "İzmit Şehri ve Yayılış Sahası ...", *İÜ Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, sy. 18-19, İstanbul 1973, s. 167-198; a.mlf., "Şehir Yerleşmelerinde Kuruluş Yerinin Fonksiyonel Sürekliliğe Etkisi Üzerine Bir Deneme: İzmit", a.e., sy. 22 (1977), s. 93-97; a.mlf., "Tarih Boyunca Türkiye'de Kent Kuruluşları", *Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan*, İstanbul 1981, s. 329.

METİN TUNCEL

İZN-i SEFİNE

(اذن سفینه)

Osmanlı Devleti'nde bir geminin seyrişferi için verilen izin.

İzn-i sefine, özellikle Çanakkale ve İstanbul boğazlarından geçecek gemilere verilen gidiş-dönüş serbestiyetini ifade etmekte olup kara yolu için alınan "yol hükmü" veya "mürur tezkiresi" karşılığı kullanılmıştır. İzn-i sefine uygulamasını Anadoluhisarı'nın tamiri ve Rumelihisarı'nın inşası sırasında (1452) başlatan Fâtihi'nin, bütün yabancı gemilerin kontrol edilmesini ve geçiş harcı alınarak izin verilmesini kale muhafızlarına emrettiği belirtilmektedir.

İzn-i sefine emirleri yerli ve yabancı tüccar gemileri için verilirdi. XVI. yüzyıl-

dan itibaren yabancı gemilerin Karadeniz'e geçme müsaadesi olmadığından İstanbul Boğazı'ndan geçiş için izn-i sefine almak söz konusu değildi. Karadeniz'den gelen hububat İstanbul'da Akdeniz'e gidecek gemilere yüklenir ve yalnız müslüman bölgelerine gidişine müsaade edilirdi. Dolayısıyla gemilerin sadece Çanakkale Boğazı'ndan geçebilmesi için izn-i sefine emri alması gerekiyordu. XVII. yüzyılda yabancı gemilerden bu şekildeki geçişler sırasında alınan selâmet akçesi 300 akçe idi.

Yabancı gemilerin tâbi olduğu statü o devletlerle yapılan antlaşmalarla belirlenmekteydi. İlk defa Rusya, Küçük Kaynarca Antlaşması ile (1774) Karadeniz'de kendi gemileriyle ticaret yapma hakkını aldı. Onu 1783'te Avusturya, 1802'de Fransa ve İngiltere, daha sonra diğer küçük devletler takip etti ve İstanbul'dan Karadeniz'e geçmek için izn-i sefine fermanı almaya başladılar. Karadeniz 1829 Edirne Antlaşması ile milletlerarası ticarete açılınca yine geçiş ve dönüşlerde geçerli olmak üzere izn-i sefine fermanlarının verilmesi sürdürüldü. XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren Rusya'nın Karadeniz kıyılarında toprak sahibi olması üzerine bu limanlara gidecek Osmanlı tüccarlarının da izn-i sefine almaları zorunlu hale geldi.

Bir izn-i sefine fermanında gemi ve gemi reisinin adıyla nereli olduğu, geminin hangi limandan yüklendiği, nereye gideceği, taşıdığı emtianın cinsi, miktarı, varsa yükünü devredeceği diğer yabancı gemiler zikredilirdi. İstanbul ve Çanakkale boğazlarından geçecek gemiler için ayrı izn-i sefine fermanları düzenlenirdi. Meselâ İstanbul Boğazı'ndan geçip Karadeniz'deki Rusya topraklarına gidecek Osmanlı tüccarına ait bir gemi için izn-i sefine fermanı alınmak istendiği takdirde işlemler şu şekilde gerçekleşirdi. Genellikle bir tüccarın kiraladığı reâyâ gemisinin reisi önce Dîvân-ı Hümâyün'a geçiş izni isteyen bir arzuhal sunardı. Bunun uygun görülmesinden sonra İstanbul'daki Rusya elçisinden pasaport alınır ve gemideki reis ve gemiciler buraya kaydedilirdi. Bu işlemlerin tamamlanmasının ardından İstanbul gümrük emininin kontrolü ve bilgisi altında gemiciler geri döneceklerine dair birbirlerine, gemi reisi de hepsine kefil olurdu. Ayrıca gemi reisi kendisi için İstanbul'da oturan güvenilir bir kefil bulmak zorunda idi. Gümrük emininin işlemlerin tamamlandığını bildirmesi üzerine gemi reisine izn-i sefine emri verilirdi.

di. Bu emirler İstanbul gümrük eminine, Liman nâzırına ve Kavak ustasına hitaben yazılırdı. Fermanlar bazan bir defa için, bazan da belli bir süre için geçerli olur, dönüşte geri alınarak muhafaza edilmek üzere Dîvân-ı Hümâyün Kalemi'ne gönderilirdi. İzn-i sefine fermanlarıyla ilgili işlemlerin zaman içinde bazı değişikliklere uğradığı anlaşılmaktadır. Bir izn-i sefine fermanı almak için yapılan müracaatla işlemlerin sonuçlanması arasında geçen süre bazan on beş günü bulmaktaydı.

İzn-i sefine hükümleri *İzn-i Sefîne Defteri* adı verilen defterlerde kaydedilirdi. Bugün Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde 1194-1260 (1780-1844) yılları arasında ait on *İzn-i Sefîne Defteri*, Karadeniz ve Akdeniz'de ticaret yapan Osmanlı tüccarına ait izn-i sefine ferman suretlerini ihtiva etmektedir. Düvel-i ecnebiye defterleri arasında da İngiltere, Rusya gibi yabancı devlet tüccarlarına ait Boğazlar'

İzn-i sefine fermanlarının kaydedildiği defterlerden birinin ilk sayfası (BA, *İzn-i Sefîne Defteri*, nr. 9)

